

ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਵਿੱਚ  
ਫੈਜ਼ਦਾਰੀ ਅਪੀਲੀ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ  
ਫੈਜ਼ਦਾਰੀ ਅਪੀਲ ਨੰ. 1635- 2010

ਪ੍ਰੀਤਇੰਦਰ ਸਿੰਘ @ਲਵਲੀ

.....ਅਪੀਲਕਰਤਾ (ਐੱਸ)

ਬਨਾਮ

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ

.....ਜਵਾਬਦੇਹ

ਨਾਲ

ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰ. 1714 – 2010

ਜੱਜਮੈਂਟ

ਬੀ ਆਰ ਗਵਾਏ, ਜੱਜ

1. ਇਹ ਅਪੀਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ 4 ਫਰਵਰੀ 2010 ਦੇ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 430-ਡੀ.ਬੀ.-2001 ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਧੀਕ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ, ਬਠਿੰਡਾ ਦੁਆਰਾ ਦੋਸ਼ੀਆਂ - ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ "ਟ੍ਰਾਇਲ ਕੋਰਟ" ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ ਸੰਹਿਤਾ, 1860 (ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ "ਆਈ. ਪੀ. ਸੀ". ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਦੀ ਧਾਰਾ 34 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਧਾਰਾ 302 ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਜ਼ਾਯੋਗ ਅਪਰਾਧ ਲਈ।

2. ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ: -

2.1 ਇੱਕ ਨਾਗਾ ਮਹੰਤਵਾਲਾ ਡੇਰਾ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਏ ਸਨ, ਪਹਿਲਾ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਾਲ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦੋਸ਼ੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨਾਲ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਚਾਰ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ, ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਤਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮ੍ਰਿਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੋ ਧੀਆਂ, ਜੋ ਦੋਵੇਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚੇ, ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ ਅਤੇ ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ।

2.2 ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਤਣਾਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧ ਸਨ। ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਤਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਾਲ 1990 ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਵੀ ਸਾਲ 1994 ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਈ ਸੀ। ਇਹ ਧਿਆਨ

ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਨਾਗਾ ਮਹੰਤਵਾਲਾ ਡੇਰਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਿੰਡ ਜਵਾਦੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ।

2.3 ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਡੇਢ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਤਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਘਟਨਾ ਦੀ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ, ਅਰਥਾਤ 1 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵਿਚਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਕਥਿਤ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਨੈਤਿਕ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਇੱਕ ਵਿਵਾਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੌਰਾਨ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕੁੱਟਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਕਥਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ।

2.4 ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਭਾਵ 3 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਪ੍ਰੀਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਲਵਲੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਕਾਰ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨੰ. ਐਚ. ਆਰ. 21 7778 ਵਿੱਚ ਆਈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਅਤੇ ਕਥਿਤ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ 12 ਬੋਰ ਦੀ ਡਬਲ ਬੈਰਲ ਲਾਇਸੈਂਸਸ਼ੁਦਾ ਬੰਦੂਕ ਸੀ।

2.5 ਜਦੋਂ ਮ੍ਰਿਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਤਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਉਹ ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਨਾਗਾ ਮਹੰਤਵਾਲਾ ਡੇਰਾ ਗਿਆ। ਡੇਰਾ ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀ, ਦੋ ਦੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਕਰੀਬ ਭਾਵ 9.30 ਵਜੇ ਇੱਕ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਨੇ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ, ਰਵਿੰਦਰ ਨੇ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ। ਮਹੰਤ ਨੇ ਤਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਕੋਠਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

2.6 ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਕਰੀਬ ਸਾਢੇ ਅੱਠ ਵਜੇ ਕੋਠਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਮਾਈਨਰ ਨਹਿਰ ਦੇ ਪੁਲ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮ੍ਰਿਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨਹਿਰ ਦੇ ਫੁੱਟਪਾਥ ਉੱਤੇ ਪਈ ਮਿਲੀ। ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਲੱਗਣ ਦੇ ਦੋ ਜ਼ਖਮ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਯਾਤਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਵੀ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਬੰਦੂਕ ਕਾਰਤੁਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਕਰੀਬ 10.15 ਵਜੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਸਵੇਰੇ 11.00 ਵਜੇ ਐੱਫ. ਆਈ. ਆਰ.

ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਜਾਂਚ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰ 2.15 ਵਜੇ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਿਪੋਰਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਰਾਤ 8.45 ਵਜੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿਹਤ ਕੇਂਦਰ ਭਾਗਤਾ ਭਾਈ ਕੇ ਦੇ ਮੈਡੀਕਲ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਦੋਵੇਂ ਦੇਸ਼ੀ-ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ।

2.7 ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਦਮਾ, ਖੂਨ ਨਿਕਲਣਾ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਟ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਜ਼ਖਮ ਅੰਗ ਦੀ ਬਾਂਹ ਨਾਲ ਹੋਣ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਫੋਰੈਂਸਿਕ ਸਾਇੰਸ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਦੋ ਕਾਰਤੂਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨੂੰ 12 ਬੋਰ ਡਬਲ ਬੈਰਲ ਲਾਇਸੈਂਸਸ਼ੁਦਾ ਬੰਦੂਕ ਦੇ ਸੱਜੇ ਬੈਰਲ ਤੋਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਉਸੇ ਹਥਿਆਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਬੈਰਲ ਤੋਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ।

2.8 ਜਾਂਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ 'ਤੇ, ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ Ist ਕਲਾਸ, ਫੁਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਚਾਰਜਸ਼ੀਟ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ 21 ਦਸੰਬਰ 1998 ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਕੇਸ ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਇਲ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਪੀਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਦੇਸ਼ ਤੈਅ ਕੀਤੇ।

2.9 ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ 'ਤੇ, ਆਖਰੀ ਦੇਖੀ ਗਈ ਥਿਊਰੀ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਹਾਲਾਤੀ ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ, ਅਤੇ ਦੇਸ਼ੀ - ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਧੂ ਨਿਆਂਇਕ ਕਬੂਲਨਾਮੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-2 ਮੱਲ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਮਲੂਕਾ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਾਰਿਆ ਸੀ - ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ 10 ਜੁਲਾਈ, 2001 ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ। - ਇੱਥੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ, ਧਾਰਾ 302 ਦੇ ਤਹਿਤ, ਆਈ.ਪੀ.ਸੀ. ਦੀ ਧਾਰਾ 34 ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਭੁਗਤਾਨ ਯੋਗ 1000/- ਰੁਪਏ ਦੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2.10 ਦੋਵਾਂ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪੀਲਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ - ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਅਪੀਲ ਨੰਬਰ 430-ਡੀਬੀ - 2001 ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਸੇਧ ਅਰਜ਼ੀ, ਅਪਰਾਧਿਕ ਸੇਧ ਨੰ. 347 - 2002 ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਤਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਦਾਇਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵੱਲੋਂ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ 4 ਫਰਵਰੀ 2010 ਦੇ ਨਿਰਪੱਖ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਫੌਜਦਾਰੀ ਅਪੀਲ ਅਤੇ ਰੀਵੀਜ਼ਨ ਅਰਜ਼ੀ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ੀ - ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

3. ਇਸ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਅਪੀਲਾਂ ਹਨ।

4. ਅਸੀਂ ਸ਼੍ਰੀ ਕੇਸ਼ਵਮ ਚੌਧਰੀ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਗੋਗੀਆ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਸਿੱਖਿਅਕ ਵਕੀਲ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਅਭਿਨਵ ਬਜਾਜ, ਜਵਾਬਦੇਹ ਦੇ ਵਕੀਲ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ।

5. ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ, ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕੇਸ ਹੈ ਜੋ ਹਾਲਾਤ ਸਬੂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। *ਸ਼ਰਦ ਬਰਧੀਚੰਦ ਸਾਰਦਾ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ*<sup>1</sup> ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਸਬੰਧੀ ਸਬੂਤ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

6. ਅਸੀਂ *ਸ਼ਰਦ ਬਰਧੀਚੰਦ ਸਾਰਦਾ* (ਸੁਪਰਾ) ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ:

"153. ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕੇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ:

(1) ਉਹ ਹਾਲਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਇੱਥੇ ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਬੰਧਤ ਹਾਲਾਤ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ ਜਾਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ" ਅਤੇ "ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ"। "ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ" ਅਤੇ "ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ" ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਿਆਕਰਣਿਕ ਬਲਕਿ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ *ਸ਼ਿਵਾਜੀ ਸਾਹਬਰਾਓ ਬੋਬਡੇ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ* [(1973) 2 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 793:1973 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 1033:1973 ਸੀ. ਆਰ. ਐੱਲ. ਐੱਲ. ਜੇ. 1783] ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ: [ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. ਪੈਰਾ 19, ਪੀ. 807; ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) ਪੀ. 1047]

<sup>1</sup> (1984) 4 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 116

"ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ ਉੱਤੇ, ਇਹ ਇੱਕ ਮੁੱਢਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਸ਼ੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿ ਸਿਰਫ ਦੇਸ਼ੀ ਹੋ ਸਕਦਾ

ਰੈ ਅਤੇ 'ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ' ਅਤੇ 'ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ' ਵਿਚਕਾਰ ਮਾਨਸਿਕ ਦੂਰੀ ਲੰਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਸਿੱਟਿਆਂ ਤੋਂ ਵੰਡਦੀ ਹੈ। "

(2) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤੱਥ ਸਿਰਫ਼ ਦੇਸ਼ੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਲਪਨਾ ਉੱਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ, ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਦੇਸ਼ੀ ਹੈ।

(3) ਹਾਲਾਤ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨ ਦੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ,

(4) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ

(5) ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇੰਨੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸਿੱਟੇ ਲਈ ਕੋਈ ਵਾਜਬ ਅਧਾਰ ਨਾ ਛੱਡੇ ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੰਮ ਦੇਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

154. ਇਹ ਪੰਜ ਸੁਨਹਿਰੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਕੇਸ ਦੇ ਸਬੂਤ ਦਾ ਪੰਚ ਸ਼ੀਲ ਬਣਦੇ ਹਨ।"

7. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਬੰਧਤ ਹਾਲਾਤ "ਲਾਜ਼ਮੀ ਜਾਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ" ਅਤੇ "ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ"। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਿਆਕਰਣ ਹੈ ਬਲਕਿ "ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ" ਅਤੇ "ਸਾਬਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ" ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤੱਥ ਸਿਰਫ਼ ਦੇਸ਼ੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਲਪਨਾ ਉੱਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਦੇਸ਼ੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਰੁਝਾਨ ਦੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗੀ ਗਈ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਸਬੂਤ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਇੰਨੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਦੇਸ਼ੀ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸਿੱਟੇ ਲਈ ਕੋਈ ਵਾਜਬ

ਅਧਾਰ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੰਮ ਦੇਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

8. ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਥਾਪਤ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੱਕ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਵਾਜਬ ਸ਼ੱਕ ਤੋਂ ਪਰੇ ਸਬੂਤ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਸਾਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲੇ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।

9. ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦਾ ਕੇਸ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਲ ਸਿੰਘ (ਪੀ ਡਬਲਯੂ-2), ਪਿੰਡ ਮਲੂਕਾ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਸਰਪੰਚ ਦੀ ਗਵਾਹੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਲਾਸਟ ਸੀਨ ਥਿਊਰੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਤਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਪੀ ਡਬਲਯੂ-3), ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਦੇ ਮਤਰੇਏ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ (ਪੀ ਡਬਲਯੂ-9) ਦੇ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੈਡੀਕਲ ਮਾਹਰ ਡਾ. ਰਾਕੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਗੋਯਲ (ਪੀ ਡਬਲਯੂ-5) ਅਤੇ ਐਸ. ਆਈ. ਅਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਪੀ ਡਬਲਯੂ-11) ਦੇ ਸਬੂਤ ਵੀ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ ਹੋਣਗੇ।

10. ਪਿੰਡ ਮਲੂਕਾ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਸਰਪੰਚ ਮਲ ਸਿੰਘ (ਪੀ ਡਬਲਯੂ-2) ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ 4 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉਰਫ ਲਵਲੀ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਆਏ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੋਵੇਂ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਲੈ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਨਜਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ ਸਨ।

11. ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਜਵਾਦੀ ਪਿੰਡ ਜਿੱਥੇ ਪੀ ਡਬਲਯੂ-2 ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ 100 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਬੂਤ ਗਲਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਬੂਤ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਈ. ਓ. ਅਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਪੀ ਡਬਲਯੂ-11) ਨੂੰ ਉਹ ਪਿਛਲੇ 4-5 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਸਬੂਤ ਵਿੱਚ, ਪੀ ਡਬਲਯੂ - 2 ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਟੈਲੀਫੋਨ ਸੀ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਕਥਿਤ ਗ਼ੈਰ-ਨਿਆਂਇਕ ਕਬੂਲਨਾਮੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਪੀ ਡਬਲਯੂ-2 ਨੇ ਅੱਗੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਐਸ. ਐਚ. ਓ. ਨੂੰ ਕਥਿਤ ਗ਼ੈਰ-ਨਿਆਂਇਕ ਕਬੂਲਨਾਮੇ ਦੀ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਪੀ ਡਬਲਯੂ-2 ਨੇ ਅੱਗੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ

ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਚਰਣ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰਪੰਚ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਸ ਨੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ।

12. **ਮੁੰਨਾ ਕੁਮਾਰ ਉਪਾਧਿਆਏ ਉਰਫ ਮੁੰਨਾ ਉਪਾਧਿਆਏ ਬਨਾਮ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ** ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਗ਼ੈਰ-ਨਿਆਂਇਕ ਕਬੂਲਨਾਮੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:

"56. ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਈ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ (1995 ਸਪ (4) ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 259:1996 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 59) ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਦੱਸਿਆ ਕਿ (ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. ਪੀ. 265, ਪੈਰਾ 10)

"10. ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਸ਼ੱਕੀ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਸ਼ੱਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਹੱਤਤਾ ਗੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। "

57. **ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਬਨਾਮ ਟੀ. ਐਨ. ਰਾਜ** ਵਿੱਚ [(1997) 8 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 158:1997 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 1249] ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ: (ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. ਪੀ. 162, ਪੈਰਾ 8)

"8. ... ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਵਧਾਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਯਮ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅਦਾਲਤ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਤੇ ਕੋਈ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਪੁਸ਼ਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੇਗੀ। "

58. **ਦੁਬਾਰਾ, ਕਵਿਤਾ ਬਨਾਮ ਟੀ ਐਨ ਰਾਜ** ਵਿੱਚ [(1998) 6 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 108:1998 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 1421] ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ: (ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. ਪੀ.

<sup>2</sup> (2012) 6 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 174

109, ਪੈਰਾ 4) "

“4. ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ (extra-judicial confession)"ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਥਾਪਤ ਹੈ ਕਿ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਸਬੂਤ ਦਾ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਟੁਕੜਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਤੱਥ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਮੁੱਲ ਉਸ ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੱਚਾਈ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।"

59. ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ (extra-judicial confession)'ਦੀ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ((2003) 8 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 180:2003 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 1965 ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਦੱਸਿਆ ਕਿ (ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. ਪੀ. 192, ਪੈਰਾ 19) "

“19. ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ( extra-judicial confession) ਜੇਕਰ ਸਵੈਇੱਛੁਕ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਇੱਕ ਢੁਕਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਤੱਥ ਵਾਂਗ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ ਦੇ ਸਬੂਤ ਦੀ ਕੀਮਤ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਸ ਗਵਾਹ ਦੀ ਸੱਚਾਈ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। "

ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅੱਗੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ: (ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. ਪੀ. 192, ਪੈਰਾ 19)

19. ... ਅਜਿਹੇ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਦੇਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਬਾਰੇ ਸਬੂਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨਿਰਪੱਖ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤੀ ਦੂਰੋਂ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਜੋ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ....."

60. ਅਲੋਕ ਨਾਥ ਦੱਤਾ ਬਨਾਮ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ [(2007) 12 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 230: (2008) 2 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 264] ਵਿੱਚ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ



ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੋਰ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ (extra-judicial confession)' 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਸੀ, (ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. ਪੀ. 265-66, ਪੈਰਾ 87 ਅਤੇ 89) ਵਿੱਚ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ:

“87. ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਢੁਕਵਾਂ ਤੱਥ ਹੈ। ਇਸ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ ਕੁਝ ਖਾਸ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਉੱਚ ਨਿਆਂਪਾਲਿਕਾ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦੇਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਕਤ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ: (i) ਕਬੂਲਨਾਮੇ ਦੀ ਸਵੈਇੱਛੁਕਤਾ; (ii) ਕਬੂਲਨਾਮੇ ਦੀ ਸੱਚਾਈ; (iii) ਪੁਸ਼ਟੀ।

\* \* \*

89. ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ ਜੋ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ”

61. ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ( extra-judicial confession)' ਦੀ ਸਵੀਕਾਰਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, *ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਬਨਾਮ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ* [(2010) 10 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 604: (2011) 1 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 79] ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਕਿ: (ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. ਪੀ. 611, ਪੈਰਾ 29-30)

"29. ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਸੰਪੂਰਨ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ (extra-judicial confession)' ਕਦੇ ਵੀ ਇੱਕ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਗ਼ੈਰ-ਨਿਆਂਇਕ ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। [ਬਿੰਮਾ ਅਤੇ ਬਿੰਮਾ ਰਾਜੂ ਬਨਾਮ ਮੈਸੂਰ ਰਾਜ [(1970) 2 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 105:1970 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ) 320], ਮੁਲਕ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਯੂ.ਪੀ.ਰਾਜ

[ਏ. ਆਈ. ਆਰ. 1959 ਐੱਸ. ਸੀ. 902:1959 ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ. ਐੱਲ. ਜੇ. 1219], ਸ਼ਿਵਕੁਮਾਰ ਬਨਾਮ ਰਾਜ [(2006) 1 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 714: (2006) 1 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 470] (ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. ਪੈਰਾ 40 14 ਅਤੇ 41), ਸ਼ਿਵ ਕਰਮ ਪਯਾਸਵਾਮੀ ਤਿਵਾੜੀ ਬਨਾਮ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ [(2009) 11 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 262: (2009) 3 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 1320] ਅਤੇ ਐੱਮ. ਆਜ਼ਾਦ ਬਨਾਮ W.B ਦਾ ਰਾਜ [(2008) 15 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 449: (2009) 3 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 1082]

30. ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਵਿੱਚ, ਬਲਵਾਨ ਦੁਆਰਾ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ( extra-judicial confession)'ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਮਾਣਯੋਗ ਮਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੱਜ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ ਕਿ ਕਬੂਲਨਾਮਾ ਸਵੈਇੱਛੁਕ ਸੀ ਅਤੇ ਸਹਾਦਤ ਐਕਟ, 1872 ਦੀ ਧਾਰਾ 24 ਦੁਆਰਾ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਲਾਲਚ, ਧਮਕੀ ਜਾਂ ਵਾਅਦੇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।"

62. ਇੱਕ ਦੇਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ( extra-judicial confession)'ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹੋਏ, ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਰਮੇਸ਼ਭਾਈ ਚੰਦੂਭਾਈ ਰਾਠੋੜ ਬਨਾਮ ਗੁਜਰਾਤ ਰਾਜ ((2009) 5 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 740: (2009) 2 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. (ਸੀ. ਆਰ. ਆਈ.) 881) ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ: (ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. ਪੀਪੀ. 772-73, ਪੈਰਾ 53)

“53. ਇਸ ਲਈ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ( extra-judicial confession)' ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਲਚਕਦਾਰ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਲਈ ਵਾਪਸ ਲਏ ਗਏ ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਸਾਰੇ ਸਬੂਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦੀ ਕਿ ਵਾਪਸ ਲਿਆ ਗਿਆ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ਸੱਚ ਹੈ।"

63. ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ( extra-judicial confession) ਨੂੰ ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਇੱਕ ਢੁਕਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਪੱਸ਼ਟ, ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਆਖਿਆ ਦਿੰਦਿਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਦੇਸ਼ੀ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ (extra-judicial confession) ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਇਹ 15 ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਦੇ ਟੈਸਟ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ (extra-judicial confession) ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਸ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਠੋਸ ਹਾਲਾਤ ਹਨ। [ਹਵਾਲਾ. ਐਸ. ਕੇ. ਯੂਸਫ਼ ਬਨਾਮ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ [(2011) 11 ਐਸਸੀਸੀ 754: (2011) 3 ਐਸਸੀਸੀ (ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ) 620] (ਐਸਸੀਸੀ ਪੀਪੀ 762-63, ਪੈਰਾ 28) ਅਤੇ ਪੰਚੇ ਬਨਾਮ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ [(2011) 10 ਐਸਸੀਸੀ 165: (2012) 1 ਐਸਸੀਸੀ (ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ) 223]। "

13. ਪੀਡਬਲਯੂ-2 ਦੇ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਪਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ( extra-judicial confession) ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ 100 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਕਿਉਂ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਇਕਬਾਲੀਆ ਜੁਰਮ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਵੀ ਗੈਰ ਕੁਦਰਤੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਆਈ. ਓ. ਅਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਪੀਡਬਲਯੂ-11) ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਰਾਹੀਂ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ। ਇਸ ਲਈ, ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਹੇਠਲੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਨੇ ਪੀਡਬਲਯੂ-2 ਦੁਆਰਾ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ ( extra-judicial confession)'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

14. ਇਹ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਹਾਲਾਤੀ ਸਬੂਤ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰਾਸਾ ਪੱਖ ਮੁਦਈ ਤਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਪੀਡਬਲਯੂ-3) ਅਤੇ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ (ਪੀਡਬਲਯੂ-9) ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੀਡਬਲਯੂ-3 ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾ

16ਵਾਂ ਮਤਰੇਆ ਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਗਵਾਹੀ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਅਤੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਤਣਾਅ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਬਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵਿਚਕਾਰ ਝਗੜਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕੁੱਟਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗਵਾਹੀ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ, "ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗਾ। ਇਸ ਸੰਸਕਰਨ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਿ 3 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਤਾਂ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਪ੍ਰੀਤਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨਾਲ ਭਗਤਾ ਵਿਖੇ ਜੁੱਤੀ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਲੈ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਉਸਨੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਬੰਦੂਕ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਈ ਸੀ।

15. ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਏ, ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮ੍ਰਿਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਗਿਆ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਮਲੂਕਾ ਵਿਖੇ ਡੇਰੇ 'ਤੇ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਤ ਕਰੀਬ 9.30 ਵਜੇ ਉਥੇ ਆਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਹੰਤ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਵੇਰੇ 8.30 ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਛੋਟੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਪੁਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਛੋਟੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਫੁੱਟਪਾਥ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਦੇਖੀ। ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਉੱਤੇ ਦੋ ਗੋਲੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਸਨ। ਕਾਰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਖੜੀ ਸੀ। ਬੰਦੂਕ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੈਲਟ ਦੇ ਨਾਲ ਪਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 7 ਕਾਰਤੂਸ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਤੇ ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਰਪਟ ਦਰਜ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਥਾਣੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ.ਗੁਰੂਕਾ ਕੋਠੇ ਦੇ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਨੇੜੇ ਐਸ.ਆਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਪੀ.ਡਬਲਯੂ.-11) ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ ਪਾਰਟੀ ਮਿਲੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਇਸ ਗਵਾਹ ਦਰਮਿਆਨ ਸਬੰਧ ਤਣਾਅਪੂਰਨ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਗਵਾਹ ਦੀ ਗਵਾਹੀ, ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲਾ ਗਵਾਹ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਵਧੇਰੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਅਤੇ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

16. ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ, ਜਦੋਂ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਅਸਲੀ ਭਰਾ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ, ਉਹ ਵੀ, ਜਦੋਂ ਮੁਲਜ਼ਮ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਬੰਦੂਕ ਨੂੰ

ਲਿਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਪਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗਵਾਹ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਚੁਟਕੀ ਨਮਕ ਨਾਲ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ।

17. ਇੱਕ ਹੋਰ ਗਵਾਹ ਜੋ ਕਿ ਆਖਰੀ ਦੇਖੀ ਗਈ ਥਿਉਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਜਗਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ (ਪੀਡਬਲਯੂ-9)। ਇਸ ਗਵਾਹ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, 3 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਦੇਸ਼ੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਡੇਰਾ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉੱਥੇ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਿਸ਼ਾਬ ਕਰਨ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਸਹਿ-ਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰੀਤਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੀਡਬਲਯੂ-9 ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇਸ਼ੀ ਨੇ ਉੱਥੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

18. ਪੀਡਬਲਯੂ-9 ਦੀ ਜਿਹੜਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਘਟਨਾ 3 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਵਾਪਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਬਿਆਨ 10 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਬਿਆਨ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸਾਂ ਅਤੇ ਗਲਤੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਵਿੱਚ ਮੰਨਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਉੱਚੀ ਸਾਖ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਆਈ. ਪੀ. ਸੀ. ਦੀ ਧਾਰਾ 307 ਤਹਿਤ ਦੇਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਸੀ, ਪਰ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਅੱਗੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਸੇਵਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਕਰੀਬ 4 ਸਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਸੀ।

19. ਹਾਲਾਂਕਿ ਪੀਡਬਲਯੂ-9 ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 3 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਦੇਸ਼ੀ ਦੇਸ਼ੀ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਸਹਿ-ਮੁਲਜ਼ਮ ਪ੍ਰੀਤਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁਲਿਸ ਸਮੇਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸ ਨੂੰ 10 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਥਾਣੇ ਨਹੀਂ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

20. ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਂਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੀ ਲਾਸ਼ 4 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਸੀ, ਪਰ ਮਲ ਸਿੰਘ (ਪੀਡਬਲਯੂ-2) ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ 9 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਐਸ. ਆਈ. ਅਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਪੀਡਬਲਯੂ-11) ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਂਚ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਲ ਸਿੰਘ (ਪੀਡਬਲਯੂ-2) ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਥਾਣੇ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਗਵਾਹ ਵਜੋਂ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ

ਰੈ ਕਿ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ (ਪੀਡਬਲਯੂ-9) ਦਾ ਬਿਆਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉੱਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, 10 ਸਤੰਬਰ 1998 ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

21. ਅਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਪੀਡਬਲਯੂ-11) ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਾ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਇਆ। ਪੀਡਬਲਯੂ-11 ਨੇ ਅੱਗੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਉਹ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮ੍ਰਿਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮਕਸਦ ਜਾਂ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਛੱਡਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ।

22. ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸਬੂਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੀਡਬਲਯੂ-11 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਕਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਬੰਦੂਕ ਵਿੱਚ ਦੋ ਖਾਲੀ ਕਾਰਤੂਸ ਸਨ (ਐਗਜ਼ੀਬਿਟ ਪੀ10 ਅਤੇ ਪੀ11)। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮ੍ਰਿਤਕ ਦਾ ਪੋਸਟਮਾਰਟਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਡਾ. ਰਾਕੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਗੋਇਲ (ਪੀਡਬਲਯੂ-5) ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਬਾਹਰੀ ਜ਼ਖਮ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਤੇ ਸ਼ਾਟਗਨ ਕਾਰਤੂਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਜੋ ਬਲਨ ਚੇਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਗਤੀ ਉਰਜਾ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਜਾਂ ਸਲੱਗਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ (Wad and Pellets) ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਇਕੱਠਾ ਨਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਬੰਦੂਕ ਅਪੀਲਕਰਤਾ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਸੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਬੈਲਿਸਟਿਕ ਮਾਹਰ ਦੀ ਵੀ ਜਾਂਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਵਾਡ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਖਾਲੀ ਕਾਰਤੂਸਾਂ ਤੋਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਐਗਜ਼ੀਬਿਟ ਪੀ10 ਅਤੇ ਪੀ11)।

23. **ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ** ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ।

"21. .... ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਕਾਰਨ ਸੱਟਾਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਬੈਲਿਸਟਿਕ ਮਾਹਰ ਦੀ ਰਾਏ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਤਫਤੀਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਦੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਕਾਰਤੂਸ ਦੋਵੇਂ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੀ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਾਹਰ ਦੀ ਰਾਏ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਕੇਸ ਦੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। "

<sup>3</sup> (1995) 3 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 367

24. ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਕੇਸ ਨੂੰ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਬੈਂਚ ਦੁਆਰਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂਚਰਨ ਸਿੰਘ ਬਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ<sup>5</sup> ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਬਨਾਮ ਜੁਗਰਾਜ ਸਿੰਘ<sup>6</sup> ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਫੈਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਲਾਬ ਬਨਾਮ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ<sup>4</sup> ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

25. ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਜੁਗਰਾਜ ਸਿੰਘ (ਸੁਪਰਾ) ਦਾ ਕੇਸ ਸਿੱਧੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦਾ ਕੇਸ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਦੋ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਸੀ। ਮੌਜੂਦਾ ਕੇਸ ਹਾਲਾਤ ਸਬੰਧੀ ਸਹਾਦਤ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਬਾਲੀਆ ਬਿਆਨ (extra-judicial confession) ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਦੇਖੀ ਗਈ ਥਿਊਰੀ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਗਵਾਹਾਂ ਦੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਬੈਲਿਸਟਿਕ ਮਾਹਰ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ, ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਵਿੱਚ, ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨੁਕਸ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ, ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਗਾਸਾ ਪੱਖ ਵਾਜਬ ਸ਼ੱਕ ਤੋਂ ਪਰੇ ਕੇਸ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ, ਇਸ ਲਈ, ਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਲਾਭ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ।

26. ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਅਪੀਲਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ 4 ਫਰਵਰੀ 2010 ਦੇ ਵਿਵਾਦਪੂਰਨ ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਅਤੇ 10 ਜੁਲਾਈ, 2001 ਦੇ ਟ੍ਰਾਇਲ ਕੋਰਟ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਰੱਦ ਅਤੇ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

27. ਅਪੀਲਕਰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਜਮਾਨਤ ਬਾਂਡ ਡਿਸਚਾਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਲੰਬਿਤ ਅਰਜ਼ੀਆਂ, ਜੇ ਕੋਈ ਹਨ, ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

..... ਜੱਜ

[ਬੀ. ਆਰ. ਗਵਾਏ]

..... ਜੱਜ

[ਸੰਜੈ ਕਰੋਲ]

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ;

05 ਜੁਲਾਈ, 2023 ।

<sup>4</sup> (2022) 12 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 667

<sup>5</sup> (1963) 3 ਐੱਸ. ਸੀ. ਆਰ. 585

<sup>6</sup> (2002) 3 ਐੱਸ. ਸੀ. ਸੀ. 234

ਡਿਸਕਲੇਮਰ:- ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨਿਆਂ ਨਿਰਣਾਂ ਕੇਵਲ ਮੁਕੱਦਮੇਬਾਜ਼ਾ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਰੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ, ਨਿਆਂ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਮਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।